

[Τὸ ἄρθρον αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον μέρος ἀνεκδότου μελέτης περὶ τοῦ αἰσθηματος τῆς φύσεως εἰς τὰ Δημοτικὰ Τραγούδια μας : Εἰς τὸ δευτέρον μέρος περιλαμβάνονται τὰ δένδρα, τὰ ἄνθη καὶ οἱ καρποί, καὶ εἰς τὸ τρίτον τὰ βουνά, τὰ ποτάμια, ἡ θάλασσα καὶ τὰ οὐράνια φαινόμενα. Σ. τ. Δ.]

ΖΩΙΑ ΚΑΙ ΠΟΥΛΙΑ

ΣΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΜΑΣ

ν ἐπιχειρήσῃ κανένας νὰ γράψῃ μιὰ Ἑλληνικὴ Λαογραφικὴ Ζωολογία, συμπληρώνοντας καὶ πλαταίνοντας ὅτι τόσο ὠραία εἶχε ἀρχίσῃ ὁ καίμενος ὁ Γρανίτσας, θὰ παρατηρήσῃ ἀμέσως πὺς τὸ ὕλικόν, πού τοῦ δίνουν τὰ δημοτικὰ τραγούδια μας, εἶναι φτωχικὸ καὶ περιωρισμένον.

Πολλὰ ζῶα καὶ πουλιὰ, ἄγρια καὶ ἡμερα, συχναπάντητα στὴν Ἑλλάδα καὶ σμιγμένα ἀχώριστα μὲ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ μάλιστα τοῦ γεωργοῦ καὶ τοῦ βοσκοῦ, οὔτε ὀνοματίζονται κἂν στὰ δημοτικὰ τραγούδια μας, ἐνῶ τὰ βρῖσκομε τόσο συχνὰ στὶς παραδόσεις, στοὺς μύθους, στὰ μαραμύθια, στὰ παιδιάτικα στιχορρήματα, στὰ ξόρκια καὶ στὰ λαϊκὰ ἀνέκδοτα. Γι' ἄλλα πάλι γίνεται μόνον περαστικὰ καὶ παρὰμερα κάποιος λόγος, ἐνῶ μερικά, πολὺ λιγοστά, εἶναι ξέχωρα ἀγαπημένα καὶ συχνοτραγουδημένα.

Α'

Γιὰ θεριὰ πολὺ σπάνια καὶ γενικὰ μιλοῦν τὰ δημοτικὰ τραγούδια :

Τ' εἶν' ὁ ἀχὸς πού ἀκούεται κ' ἡ βρονταριὰ ἢ μεγάλη ;
Μήνα βουβάλια πολεμοῦν, μήνα θεριὰ μαλώνουν ;

Α. ΜΙΤΣΚΙΝΗ

ΑΠΟΔΙΟΓΜΕΝΕΣ

Μόνον στοῦ Ἀκριτικοῦ κύκλου τὸ τραγοῦδι ὁ Διγενὴς
καμαρώνοντας γιὰ τὰ κατορθώματά του λέει. πῶς ξάστερα :

Τραιώσια ἀρκούδια σκότωσα κ' ἐξηνταδυὸ λιοντάρια.

Ἔνα θεριὸ παραξένο, σὰ μυθικὸ τέρας, θέλει νὰ σκοτώσῃ
κι' ὁ παλικαρᾶς, ἄλλος Διγενὴς, τοῦ κρητικοῦ τραγουδιοῦ :

Μάννα, δὲν κάνω κολατσιό, μάννα, δὲν κάνω γιόμα,
σὰ δὲ σκοτώσω τὸ θεριὸ ποῦ ναι στὴν καλαμιῶνα,
κ' ἔχει τσι κεφαλῆς διπλές, τὰ μάτια δυὸ ζευγάρια,
τὰ δόντια σιμοφύτευτα καὶ τὴν οὐρά μεγάλη,
τὰ νύχια τοῦ λεονταριοῦ...

Ὁ Ρουμेलιώτης κλέφτης ξεψυχῶντας ζητᾷ ἀπ' τοὺς συν-
τρόφους του νὰ μὴν τὸν ἀφήσουν ἄδικα στοὺ βουνοῦ :

Συντρόφοι, μὴ μ' ἀφήσετε σὲ τοῦτὸν ἔρομο τόπο,
ἐδῶ ν' ἀγρίμια νὰ μὲ φᾶν κι' ἀρκούδια νὰ μὲ σκίσουν.

Ἡ βλάχα ἢ ὄμορφη κ' ἢ βλάχα ἢ παινεμένη,
ποῦ δὲ θέλει νὰ φύγῃ πιά ἀπὸ τοῦ μπέη τὰ σεράγια, κάνει
μιὰ κατάρα :

Λύκος νὰ φάῃ τὰ πρόβατα καὶ τσάκαλος τὰ γίδια.

Στὸ Ἀκριτικὸ τραγοῦδι τῆς Ἡλιογέννητης ἢ κακὴ μάννα
τοῦ Κωσταντῆ ἀφήνει ἔξω τὴ μαγεμένη νύφη της καὶ τὴ
σπαράζουν τὰ δαμασιμένα θεριά της :

Μόν' ἐκλεισε τὴν πόρτα της κ' ἔλυσε τὰ θεριά της.

Ἄλλη κακὴ πεθερὰ ἀπὸ ζήλια γιὰ τὴ νύφη της, ποῦ τὴ
φέρνει ὁ γιὸς της καινούργια νοικοκυρὰ στοὺ σπῆτι, τὴ φαρ-
μακώνει μὲ φίδια μαγειρεμένα :

Μάγερα, ποῦ μαγέρευσε πολλὰ φαγιά τοῦ γάμου,
μαγέρευσε τῆς νύφης μου τριῶν φιδιῶν κεφάλια,
τῆς ὄχεντρας καὶ τῆς γαλιᾶς καὶ τῆς μονομερίδας.

Ἡ μονομερίδα εἶναι κάποιον φανταστικὸ φίδι, ποῦ
τὸ νομίζει ὁ λαὸς πὼς ἔχει στὴν κάθε ἄκρη του ἀπὸ ἓνα
κεφάλι καὶ δὲν ἔχει οὐρά.

Σ' ἓν ἄλλο Ἀκριτικὸ τραγοῦδι ἡ ἀντρειωμένη ἀμαζόνα
λυγερῇ δεῖχνηται φιδοστολισμένη :

Ἀντρέικια ντύθῃ κι' ἄλλαξε καὶ παίρνει τ' ἄρματα της·
φίδια στρώνει τὸ μαῦρο της κι' ὄχιές τὸν καλιγώνει
καὶ τοὺς ἀστρίτες τοὺς κακοὺς τοὺς βάνει φτερνιστήρια.

Τὰ φίδια εἶναι καὶ τὸ σκιάχτρο τῶν τάφων· ὁ πεθαμένος
λέει σὲ κάποιο μοιριολόγι :

Τίποτες δὲν ἐσκιάχτηκα, μόνο τὸ πρῶτο βράδι,
ποῦ ἦταν τὰ φίδια σταυρωτά καὶ οἱ ὄχιές πλεγμένες
κ' ἓνα φιδάκι κολοβὸ στὰ μάτια μὲ κυττάει.

* *

Ἄπ' ὅλα τ' ἀγρίμια, τὰ λάφια καὶ τὰ ζαρκάδια — πρῶτα τὰ
λάφια — συχοπερνοῦν μέσ' στὰ δημοτικὰ τραγούδια μας :

Ἄγριμα κι' ἀγριμάκια μου, λάφια μου μερωμένα,
πέτε μου ποῦ ναι οἱ τόποι σας, καὶ ποῦ ν τὰ χειμαδιά σας ;
— Βουνά εἰν' ἐμᾶς οἱ τόποι μας, γκρεμὰ τὰ χειμαδιά μας,
τὰ σπηλιαράκια τῶν γκρεμῶν ἢ φύλαξή μας οὐλη.

Κάποτε τὰ λάφια γιορτάζουν γιὰ τὴ γέννηση κόρης ἢ ἀγο-
ριοῦ, ποῦ τοὺς μοιάζει στὴ λεβεντιὰ καὶ στὴ χάρη :

Ἐὶς ὅταν σ' ἐγέννα ἢ μάννα σου εἶχαν τὰ λάφια σκόλη,
ἢ καὶ χαρίζουν κάτι ἀπὸ τὴ δική τους ὁμορφιά στὴ λυγερή :
Ἐχεις δυὸ μάτια ἐλάφια.

Ἄλλοτε πάλι ἔρχονται γιὰ νὰ θρηνησοῦν τὴν κακοτυ-
χιά τους. Ἡ λαφίνα μάννα μοιριολογᾷ τὸ χαμένο μοναχο-
παίδι της :

Ἄλα τὰ λάφια βγήκανε κι' ὅλα δροσολογοιοῦνται
καὶ μιὰ λαφίνα ταπεινὴ δὲν πάει κοντὰ μὲ τ' ἄλλα.

Ἄλο τ' ἀπόσκια περπατεῖ κι' ἀντίξερβα κοιμᾷται
κι' ὄπ' εὐρη γάργαρο νερό, θολώνει καὶ τὸ πίνει.

Κι' ὁ Ἥλιος τὴν ἀρώτησε καὶ τὴν ξαναρωτᾷει :

— Μωρὴ λαφίνα ταπεινὴ, δὲν πᾶς κοντὰ μὲ τ' ἄλλα
μόνο τ' ἀπόσκια περπατεῖς κι' ἀντίξερβα κοιμᾷσαι ;

— Ἦλιε, πότε μ' ἀρώτησες ποῦ μὲ ρωτᾷς καὶ τώρα ;
Δώδεκα χρόνους ἔκανα στέργα χωρὶς μοσκάρι,
κι' ἀπὸ τοὺς δώδεκα κι' ἐμπρὸς ἐγέννησα μοσκάρι,
καὶ κυνηγὸς ἐφύλαξε, ρίχνει καὶ τὸ σκοτώνει·
κ' ἐμένα δὲν ἐσκότωσε παρὲς τὸ μοσκοπούλι !

Στὸ τραγούδι αὐτὸ ζητοῦν μερικοὶ νὰ βροῦν τάχα ἀλληγω-
ρικὴ σημασία : Λαφίνα λένε τὴν Ἑλλάδα, ποῦ θρηνεῖ γιὰ
τὸ χαμένο ἀγῶνα τοῦ Λάμπρου Κατσώνη. Καὶ σ' ἄλλο
τραγούδι βλέπουν πάλι τὸ γέρικο λάφι καὶ τὸ νέο ζαρκάδι,
σάν ἓνα γεροκλέφτη κ' ἓνα κλεφτοπαλίκαρο κυνηγημένους
ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ὁ κυνηγημένος γεράλαφος συντροφεύει μὲ τὸ ζάρκαδο γιὰ νὰ κλάψῃ τὰ χαμένα του νιάτα, πού τοῦ κάνουν δύσκολη τὴ σωτηρία ἀπὸ τοὺς κυνηγούς κι' ἀπὸ τὰ σκυλιά :

Πέρα κεῖ στὸν Ὀλυμπο,
κεῖ σιὰ κοντοέλατα,
κάθονταν γεράλαφος
κι' οὐλο κλαῖν τὰ μάτια του,
χύνουν δάκρυα κόκκινα,
κόκκινα καὶ πράσινα
κι' οὐλο καταγάλαξα.

- Ζάρκαδος ἐπέρνας,
στέκει καὶ τὸν ρώτας :
- Τί ἔχεις, μπρὲ γεράλαφε,
κι' οὐλο κλαῖν τὰ μάτια σου,
χύνουν δάκρυα κόκκινα,
κόκκινα καὶ πράσινα
κι' οὐλο καταγάλαξα ;
- Ἦρταν Τοῦρκοι στὸ χωριό,
ἔχουν καὶ λαγωνικά,
ἔβδομηντα δυὸ σκυλιά.

Ὁ ζάρκαδος προσφέρεται παλικαρίσια νὰ παρασύρῃ αὐτὸς τοὺς κυνηγούς καὶ τὰ σκυλιά γιὰ νὰ γλυτώσῃ τὸ γερο-σύντροφό του :

Γὼ τὰ παίρνω στὸ κοντὸ
καὶ τὰ ρίχνω σιὰ νησιά,
σιὰ νησιά, σιὰ πέλαγα.

Ἄνωφελῃ θυσία, γιατί χάνονται τὴν ἴδια μέρα κ' οἱ δυὸ :

Ἦσα μὲ τὸ δειλινὸ
πιάσανε τὸ ζάρκαδο,
κ' Ἦσα μὲ τὸ θάμπωμα
πιάσαν τὸ γεράλαφο.

Ἀπὸ ἓνα κυνήγι λαφριοῦ χάθηκε ὁ Διγενής. Τὸ λάφι δμως ἐκεῖνο, πού ξεθαρρεύτηκε νὰ χτυπήσῃ, δὲν ἦτον ἀπὸ τὰ συνηθισμένα ἀγρίμια — ἦτον τὸ στοιχειωμένο λάφι :

Ἐπέτυχα καὶ βάρεσα τὸ στοιχειωμένο λάφι,
πού χε σταυρὸ σιὰ κέρατα κι' ἀστέρι στὸ κεφάλι
κι' ἀνάμεσα στὸ δίπλατο πού χε τὴν Παναγία.
Αὐτὸ τὸ κρεῖμα μ' ἔσωσε καὶ θέλω νὰ πεθάνω.

Ἄπο τὰ ζῶα τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῆς δουλειᾶς: τὰ σκυλιά, τ' ἄλογα, τὰ βόδια καὶ τὰ γιδοπρόβατα βρίσκονται καθημερινὰ ὀλόγυρα στὸν ἄνθρωπο, ποὺ ζῆ τὴν ἐλεύθερη ζωὴ τοῦ γεωργοῦ καὶ τοῦ βοσκοῦ. Κι' ὅπως ἀπ' ὅλα πρωτεύει τὸ σκυλί, θὰ πρεπε νά γη καὶ τὴ μεγαλύτερη θέση στὰ δημοτικὰ τραγούδια. Κι' ὅμως πουνενὰ δὲ βρίσκεται ἄξια τραγουδημένο. Τὸ ἐναντίο μάλιστα, αὐτὸς ὁ φυλάκας, ὁ πιστός, ὁ ἄγρυπνος, ὀνομάζεται κακὸ σκυλί ἀπὸ κείνον ποὺ ἴσα, ἴσα ἐπιβουλεύεται τὴν ἡσυχία καὶ τὴν τιμὴ κάποιου σπιτιοῦ:

Στὴν παραπάνω γειτονιά, στὴν παρακάτω ρούγα,
 ἔκει καθόταν μιὰ γριά, καθόταν κ' ἕνας γέρος,
 εἶχαν κ' ἕνα κακὸ σκυλί κ' ἕνα ὄμορφο κορίτσι.
 Κύριε μ', νὰ πέθαινε ἡ γριά, νὰ πέθαινε κι' ὁ γέρος
 καὶ νὰ φοφοῦσε τὸ σκυλί, νὰ πάρω τὸ κορίτσι.

Ὁ Ζῆδρος ὁ κλέφτης τοὺς ἐχθρούς του τοὺς Ἄρβανίτες μὲ σκυλιά τοὺς παρομοιάζει:

— Ποὺ θὰ τὸ μάθουν τὰ σκυλιά νὰ πᾶν στὴν Ἄλασσώνα,
 νὰ μοῦ χαλάσουν τὰ χωριά τὰ ἔρμα βελαέτια.

Κι' ὁ Διάκος ἄφοβος ὡς τὴ στερνή του ὦρα κρᾶζει:

Σκυλιά, κι' ἂν μὲ σουβλίσετε, ἕνας γραικὸς ἐχάθη!

Τὴν παραγνώριση καὶ τὴν ἀχαριστία τοῦ ἀνθρώπου ἀναπληρώνει μόνον σὲ κάποιον τραγούδι ὁ ἐχθρὸς τοῦ σκύλου ὁ λύκος. Ἀνιστορῶντας τὰ κακὰ ποὺ ἔπαθε, ὅταν θέλησε ν' ἀρπάξῃ ἐν' ἀρνὶ ἀπὸ τὸ κοπάδι τοῦ ἀποκομισμένου βοσκοῦ, κάνει ἄθελα τὸ καλύτερο ἐγκώμιο τοῦ πιστοῦ ζώου:

Ἀποκοιμήθη ὁ πιστικὸς ψηλά σ' ἕνα λιθάρι
 καὶ χάνει χίλια πρόβατα καὶ δυὸ χιλιάδες γίδια
 καὶ πήρε μιὰ ρημόστρατα, πήρ' ἕνα ρημοπάτι·
 γερόλυκον ἀπάντησε, στέκει καὶ τὸν ρωτᾷει:
 — Λύκο, μὴν εἶδες πρόβατα, λύκο μὴν εἶδες γίδια;
 — Μηγάρις μ' εἶχες πιστικὸ νὰ σοῦ φυλάω τὰ γίδια;
 Ἐκεῖ στὸ πέρα τὸ βουνό, στὸ πέρα καὶ στὸ δῶθε,
 στὸ πέρα βόσκουν πρόβατα, στὸ δῶθε βόσκουν γίδια.
 Πῆγα κ' ἐγὼ νὰ φάω ἀρνὶ καὶ τρυφερὸ κατσίκι·
 μὲ παίρνει ἡ σκύλα ἢ κολοβὴ καὶ τὸ σκυλί τὸ ζάβο,
 μοῦ τσάκισαν τὰ δυὸ πλευρὰ καὶ τὴν τρανὴ κοκκάλα.

Τῶν βοδιῶν μόνον τὴν ἀκατάβλητη ἀγαθότητα καὶ ὑπομονὴ καὶ τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὰ τόσα χαρίσματα τοὺς δὲ θυμήθηκε ὁ λαϊκὸς τραγουδιστὴς στὸ Θεοκριτικὸ αὐτὸ εἰδύλλιο :

Πίσω μπροστά τ' ἦν Δημητριού, στὸ ἔμπα τοῦ χειμῶνος,
ποὺ παίρνει ὁ νιὸς τὰ βοΐδια του καὶ πάει στὸ χωράφι.

Κ' ἡ κόρη ποὺ τὸν ἀγαπᾷ παίρνει ψωμί καὶ πάει
στὴ ράχη βγῆκε κ' ἔκατσε καὶ τοῦ Γιώργου μιλάει :

— Ἐλα! καλὲ μ', νὰ φᾶς ψωμί, ἔλα νὰ γιοματίσης.

Ἔπεσ' ὁ νιὸς στὸ φάγωμα κ' ἡ κόρη στὰ παιχνίδια.

Ἔμεναν τὰ βοΐδάκια τοὺς ὄλομερίς ζεμένα :

γυρίζει τὸ Μαυρόματο καὶ λέει τοῦ Καλούδη :

— Δὲν εἶναι ἀφέντης πουθενά, γιὰ νὰ μισέ ξεξέμη ;

Κι' ὅμως ἡ ἀπόχτηση ἐνὸς καλοῦ ζευγαριοῦ βοδιῶν εἶναι ἡ καλύτερη εὐχὴ γιὰ τὸν νοικοκύρη στὰ κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιάς :

Ἐσένα πρέπει, ἀφέντη μου, τὸ ἄξιο τὸ ζευγάρι,
τὸ ἄξιο, τὸ περήφανο καὶ τὸ στεφανωμένο.

Τὰ κοπάδια τῶν γιδοπροβάτων, προωρισμένα νὰ δώσουν τὸ μαλλὶ καὶ τὸ κρέας τοὺς, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο μ' ἓνα ὄνομα παρὰ σφραχτά. Ὁ βοσκὸς λογαριάζει πόσα ἔχει καὶ τί θὰ κερδίση ἀπ' αὐτά. Ἡ ὁμιλία τῶν δυὸ Κρητικῶν συμπεθέρων βοσκῶν μὲ τὴν ἀπλότητά της μᾶς δίνει μιὰ ἀφραστια χαριτωμένη εἰκόνα :

— Πές μου νὰ ξῆς, συμπέθερε, ποσά ναι τὰ σφραχτά σου ;

— Ἰντα ρωτᾶς, συμπέθερε, ποσά ναι τὰ σφραχτά μου ;

Ὅπες ταχιά τὰ μέτρησα εἰς τὸ βουνὸν ἐπάνω
καὶ παρὰ τρία πρόβατα ἦσαν ἐννιά χιλιάδες.

Πὲ δὰ καὶ σύ, συμπέθερε, ποσά ναι τὰ δικά σου ;

— Ἐχω κ' ἐγὼ καμώματα στὸν κόσμον νὰ τὰ λέω

ὁπὲς ἀργὰ τὰ μέτρησα εἰς τὸ βουνὸν ἐπάνω

δέκα χιλιάδες ἦσανε μὲ δίχως τοὺς μπροστάρους.

Μπροστάρου λέγονται πολὺ παραστατικὰ τὰ κριάρια, ποὺ πᾶν μπροστά κι' ὀδηγοῦν τὸ κοπάδι.

Γιὰ τὴν ἀπονιά ὅμως αὐτῆ τοῦ βοσκοῦ, ποὺ δὲν τὰ λογαριάζει σὰν τίποτε ἄλλο τὰ ζῶα του, παρὰ σὰν ἄψυχα πρᾶματα γιὰ νὰ τὸν πλουτίξουν, ἔχουν κάποτε κ' ἐκεῖνα ἐν' ἀπόκρυφο παράπονο, καὶ κάποιον ἀρνὶ τὸ ξεστομίζει τὴν ὕστερη ὥρα, ποὺ ψυχομαχᾷ ὁ ἄρρωστος βοσκὸς τοὺς :

Κλαῖν τον τ' ἄρνιά του, κλαῖν τονε, κλαῖν τον και τὰ μεγάλα
 κ' ἓνα του ἄρνι μαυρόματο μοιριολογᾷ και λέει :
 — Ἄσ' τονε κι' ἄς ψυχομαχᾷ, ἄσ' τονε κι' ἄς ποθάνη,
 γιαι' ἔσφαξε τὴ μάννα μου και οὐλα μου τ' ἀδέρφια,
 κ' ἔμένα φοβερίζει με, σιμά γιά νά με σφάξη.

Σπάνια εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς ἓνα ξεχωριστὰ χαϊδεμένο
 ἄρνι τοῦ κοπαδιοῦ ἀπὸ κανένα βοσκοπόυλο ἢ ἀπὸ καμμιά
 βοσκοπούλα (σάν τὴ Βοσκούλα τοῦ Σολωμοῦ). Μιά
 τέτοια ἀγάπη μαρτυρᾷ τὸ γνωστὸ τραγούδι τῆς ἀρπαγῆς
 τοῦ λαγιαρνιοῦ :

Μπῆκαν κλέφτες στὸ μαντρί,
 κλέψανε τὸ λαγιαρνί,
 πού γε τὸ χρυσὸ μαλλί,
 τ' ἀσημένιο κέρατο.

Δὲ βρίσκεται τίποτε πιδ ποιητικὸ στὰ ὄραϊα ποιμενικὰ
 τραγούδια τῆς Κρήτης ἀπὸ τὸ πάλεμα, πὺν κάνει κουδου-
 νίζοντας ἓνα κουδούνι τοῦ κοπαδιοῦ, μὲ τὶς μαδάρες — τὰ
 ψηλώματα — και μὲ τὰ βουνά, γιά ν' ἀσφαλίσῃ ἀρκετὴ
 τροφή και νά χορτάσουν τὰ ζῶα τοῦ κοπαδιοῦ :

Ἐνα κουδούνι ἀργολαλεῖ πέρα στσι πέρα ρίζες
 μὲ τσι μαδάρες μάχεται, μὲ τὰ βουνά μαλώνει
 και μὲ τὰ χαμολάγκάδα ἔχει και κ' ἀμάχη :
 — Μαδάρες, βγάλετε κλαδιά, και σεῖς λαγκάδια, χόρτα,
 νά τρωῦν οἱ αἴγες τὰ κλαδιά και τὰ ὄζα τὰ χόρτα.
 — Πῶς νά τὰ βγάλω τὰ κλαδιά; Τὸ χιόνι δὲ μ' ἀφήνει.

Ὅταν περάσῃ ὁ χειμῶνας, ὁ βαρὺς και δύσκολος γιά τοὺς
 βοσκούς και γιά τὰ κοπάδια τους, κ' ἔρθῃ πάλι ἡ ἀνοιξη,
 τί πανηγύρι εἶναι τὸ ξεκίνημα γιά τὰ ψηλώματα, μακριὰ
 ἀπὸ τὴ ζέστη κι' ἀπὸ τὴν ξέρα τῶν κάμπων :

Τώρα εἶν' Ἀπρίλης και χαρά, τώρα εἶναι καιλοκαιρί,
 πᾶν τὰ κοπάδια στὰ βουνά νά ξεκαλοκαιριάσουν,
 πᾶν και κοντὰ οἱ τσοπάνηδες βαρῶντας τὴν φλογέρα,
 πᾶν νά τυροκομήσουνε και τὴ νομὴ νά βγάλουν,
 νά πιοῦν νερὸ ἀπὸ τὰ βουνά, νά πάρουν τὸν ἄερα.

* *

Ἀπὸ τὰ ζῶα τοῦ σπιτιοῦ και τῆς δουλειᾶς τὸ ἄλογο
 εἶναι τὸ περισσότερο τραγουδημένο. Ἐνα καλὸ ἄλογο
 εἶναι φίλος και σύντροφος πολύτιμος. Γι' αὐτὸ λέει ἡ ἀρχὴ

κάποιου τραγουδιού: Κανένα δὲ μὲ μάρανε μέσ' στὸν ἀπάνω κόσμο σὰν τ' ἄλογο τὸ γλήγορο.....

Τ' ἄλλα δυό, πὸν ποθεῖ ὕστερ' ἀπὸ τ' ἄλογο, εἶναι: ἄξιο ζευγάρι βοδιῶν γιὰ τὸ χωράφι καὶ πιστὴ γυναῖκα γιὰ τὸ σπίτι του.

Τὸ ἥρωϊκὸ μικρὸ Βλαχόπουλο τοῦ Ἀκριτικοῦ τραγουδιοῦ ἀπὸ τὸ πιστὸ καὶ δυνατὸ του ἄλογο προσμένει τὴ νίκη:

- Ἐσύ, μαῦρε μου, δυνατὲ, ἄξιε κι' ἀντρειωμένε,
 δύνασαι, μάτια μ', δύνασαι, νὰ πλέξῃς μέσ' στὸ αἷμα;
 — Δύναμαι, ἀφέντη μ', δύναμαι νὰ πλέξω μέσ' στὸ αἷμα·
 μόν' δέσε τὸ κεφάλι σου μὲ κόκκινο μαντίλι,
 μὴν τύχη τάχα καὶ ριχτῶ μέσ' σὲ βαθὺ χαντάκι.

Πλανεμένους σὲ ξένον τόπο, νύχτα, μὴ ξέροντας τὰ κατὰ τόπια, ἀπὸ τ' ἄλογό του προσμένει ὁ ξενιτευτὴς τὴ σωτηρία καὶ τοῦ τάξει ἄξια πληρωμὴ:

- Μαῦρε μου γοργογόνατε κι' ἀνεμοκυκλοπόδη,
 πολλὲς φορὲς μὲ γλύτωσες κι' ἀπὸ βαριὲς φουρτοῦνες,
 κι' ἂν μὲ γλυτώσῃς, μαῦρε μου, πὸ τούτη τὴ φουρτούνα,
 τὰ τέσσαρά σου πέταλα χρυσά θὰ σοῦ τὰ κίνω,
 τὰ δαχτυλίδια τῆς ξανθῆς πρόκες θὰ σοῦ περάσω.

Στὸ περίφημο Ἀκριτικὸ τραγούδι τῆς ἀρπαγῆς τῆς νύφης ἀπὸ τὸν καλὸ της τὴν ὥρα πὸν θὰ τῆς φορέσουν τὸ στεφάνι, γιὰ νὰ τὴ δώσουν σὲ ἄλλον, τὸ ἄλογο, τὸ πιστὸ στὴν κυρά του ἄλογο, πὸν δὲν ξεχνᾷ τὶς καλωσύνες της — τὸ ἄλογο αὐτὸ γίνεται ὁ ἀληθινὸς σωτήρας της. Κι' ὄχι κανένα νέο, δυνατὸ, ζωηρὸ ἄτι. Αὐτὰ ὅλα δειλιάζουν, ὅταν τοὺς λήῃ ὁ ἀφέντης πόσο μακριὰ καὶ πόσο γλήγορα πρέπει νὰ πᾶνε. Τὸ πιὸ γέρικο ἄλογο τοῦ στάβλου στὸ ἀπελπισμένο κάλεσμα τοῦ ἀφέντη του ἀποκρίνεται:

- Ἐγὼ εἶμαι γέρος κι' ἄρρωστος, ταξίδια δέ μου πρέπουν,
 μὰ γιὰ χαίρει τῆς κυρᾶς νὰ μακροταξιδέψω,
 ὅπου μ' ἀκριβοτάγιζε στὸ γύρο τῆς ποδιᾶς της,
 κι' ὅπου μ' ἀκριβοπότιζε στὴ φούχτα τοῦ χειοῦ της.

Τὸ γέρικο ἄλογο κάνει φτερά καὶ προφταίνει τὴν ὕστερη ὥρα, πρὶν τοῦ γάμου, ἀπάνω στὸ τραπέζι. Ἀπὸ μακριὰ μὴνᾶ στὴν κόρη τὸν ἐρχομὸ του:

- Ἐὸ μαῦρος ἐχλιμίντησε κ' ἡ κόρη τὸν γνωρίζει,

κι' ὅταν βγαίνη νὰ κερᾶση τὸν νεοφερμένο καβαλάρη, πού λέει πὼς τάχα εἶν' ὁ ἀδερφός της, τὸ ἔξυπνο ζῶο βοηθᾷ νὰ γίνῃ γληγορώτερα τὸ ἀρπαγμα τῆς νύφης:

Κι' ὁ μαῦρος ἐγονάτισε κ' ἡ κόρη ἀπάνω εὐρέθη.

Ποῖος τὸν φτάνει τώρα τὸν πιστὸ μαῦρο, πού ἔχει τὴν κυρά του καθιστῆ στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ καλοῦ της! Ἀέρας, σίφουνας γίνεται.

Μηδὲ τὸ μαῦρον εἶδανε, μηδὲ τὸν κορνιαχτό του!

Τοῦ κάκου τὸν κυνηγοῦν ἄλλοι καβαλάρηδες μὲ τὰ γοργὰ τους τ' ἄλογα:

Ὅπου γε μαῦρο γλήγορον, εἶδε τὸν κορνιαχτό του,
κι' ὁπού γε μαῦρο πάρακα, μηδὲ τὸν κορνιαχτό του.

Ὁ καϊμένος ὁ πιστὸς μαῦρος, ὕστερ' ἀπὸ τέτοιον ἀγῶνα, ἂν δὲν ἔσκασε διπλοφορτωμένος ὡς πού νὰ γυρίσῃ στὸ στάβλο του, θὰ πῆρε πάλι τὴν πληρωμὴ του ἀπὸ τὴν κυρά του: θὰ τὸν ἀκριβοτάγισε στὸ γύρο τῆς ποδιάς της, θὰ τὸν ἀκριβοπότισε στὴ φούχτα τοῦ χεριοῦ της. Καὶ τοῦ ἄξιζε — ἀλήθεια τοῦ ἄξιζε!

Τὸ ἀντίθετο ὁμως γίνεται σ' ἓνα ἄλλο δημοτικὸ τραγούδι. Ἐκεῖ τὸ ἄλογο ξέρει πὼς δὲν εἶναι ἀληθινὴ ἡ ἀγάπη τοῦ ἀφέντη του κι' ἀντὶ νὰ τὸν βοηθήσῃ στὸ ξεπλάνημα τῆς κόρης, τῆς φανερώνει τὴν ἀλήθεια καὶ γίνεται σωτήρας της.

Ὁ καβαλάρης του ὁ ξελογιαστής εἶναι ἓνας ὠραῖος λεβέντης:

Σὰν ἥλιος φέγγει ἡ σέλα του, σὰν ἄστρο ἡ φορεσιά του
κι' ὅσα κοράσια κι' ἂν τὸν δοῦν ὅλα φιλὶ τοῦ δίνουν,
μὰ τὸ κοράσιο ἡ Ἑλενώ φιλὶ καὶ δὲν τοῦ δίνει:
— Φοβοῦμαι σε, πλανόματε, πὼς ἔχεις κι' ἄλλη ἀγάπη.
— Μὰ τὸ σπαθᾶκι ὁπού βιαστῶ καὶ μὰ τὸ χαϊμαλί μου,
ἄλλη καμμιά δὲν ἀγαπῶ...

Ἡ Ἑλενώ εἶν' ἔτοιμη νὰ πιστέψῃ τοὺς ὄρκους του. Μὰ ζαφνικά:

Ὁ μαῦρος του ὁ ἀμίλητος τότε μιλεῖ καὶ λέει:
— Σὲ πᾶσα χώρα ἔχει ἐννιά, σὲ πᾶσα κάστρο δέκα
καὶ στὴν Κωνσταντινὸπολη παιδιὰ μὲ τὴ γυναῖκα

Σύντροφος πιστὸς ὄχι στὴν ἀπόχτηση μιᾶς εὐτυχίας, ἀλλὰ στὴν ὥρα τοῦ θανάτου φαίνεται τὸ πολεμικὸ ἄλογο, ὁ

γρίβας τοῦ βαριοπληγωμένου πολεμιστῆ. Βλέποντάς τον αἵματοκυλισμένον κάτω στή γῆ, σκύφτει καὶ τὸν καλεῖ πονετικά:

Σῆκω ἀφέντη, καβαλικά!

Κι' ὁ καβαλάρης, πού ξειψυχᾷ μόνος κ' ἔρημος, μακριὰ ἀπὸ τὸν τόπο του κι' ἀπὸ τὸ σπίτι του, μιλεῖ μὲ τὸ ἄλογότου, τὸ μόνο του φίλο, καὶ τοῦ δίνει τὶς στερνῆς συγκινητικῆς παραγγελιῆς:

— Δὲν μπορῶ, καίμενε, γρίβα,
γιατὶ μ' ἔχουν λαβωμένο,
στὴν καρδιά πετυχημένο.
Σκάψε, γρίβα, μὲ τὰ νύχια,
μὲ τ' ἀργυροπεταλά σου,
τράβηξέ με μὲ τὰ δόντια
καὶ με χῶμα σκέπασέ με,
κ' ἔπαρε καὶ τ' ἄρματά μου,
δῶσε τὰ στὰ γονικά μου
ἔπαρε καὶ τὸ μαντίλι,
τὸ χρυσό μου δαχτυλίδι,
νὰ τὰ δώσης τῆς καλῆς μου
νὰ μὲ κλαίῃ ὅταν τὰ βλέπῃ.

Ἐνας ἄλλος καβαλάρης, ὄχι πληγωμένος ἀπὸ τὸ βόλι τοῦ πολέμου, ἀλλ' ἀπὸ τὰ χρόνια βαρεμένος, μὲ ἀνοιξιὰτικὴ μέρα τυχαίνει νὰ ποτίσῃ τὸ γέρικο ἄλογό του, καὶ θεωρῶντας γύρω του ὅλα νὰ ξαναγιῶνουν μὲ τὴν ἀνοιξή, νιώθει τὸν πόθο νὰ ξαναγιῶσῃ κι' αὐτός. Δὲν ξεχωρίζει ὅμως τὴν τύχη του ἀπὸ τοῦ ἀλόγου του καὶ ζητᾷ τὴν ἴδια χάρη καὶ γιὰ κεῖνο:

Ἐνας γέρος γέροντας
κι' οὐδὲ τόσο γέροντάς,
ἑκατὸν ἐννιά χρονῶν,
πότιζε τὸ γρίβα του,
τὰ βουνὰ τριγύριζε
καὶ τὰ δέντρα κύτταζε:

— Μπρὲ βουνά, ψηλά βουνά,
τώρα μὲ τὴν ἀνοιξή,
δὲ μὲ ξαναγιῶνετε
μένα καὶ τὸ γρίβα μου,
σὰν πῶς ξαναγιῶνεται
καὶ καινούργια γίνονται
τοῦτα τὰ χαμόδεντρα,
τὰ χιλιόχρονα κλαριά;

B'

Τὰ πουλιά τὰ βρίσκομε στὰ δημοτικὰ τραγούδια μας πολὺ συχνότερα ἀπὸ τὰ ζῶα. Τὰ πουλιά εἶναι οἱ ταχυδρόμοι κάθε χαρᾶς καὶ κάθε λύπης, κ' οἱ σύντροφοι κάθε ἀνθρώπινης εὐτυχίας καὶ κάθε δυστυχίας. Καὶ γιὰ νὰ τὰ καταλαβαῖν καλύτερα ὁ ἄνθρωπος μιλοῦν κάποτε τὴν ἀνθρώπινη γλῶσσα.

Ἐνῶ κατέβαινε ὁ ἀρματολὸς ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα μὲ τὸ τουφέκι στὸ πλευρὸ, μὲ τὸ σπαθὶ στὴ ζώση, γιὰ νὰ πάη κατὰ τὰ χειμαδιά, ἀπὸ κάποιο πουλὶ μαθαίνει τὸ γλήγορο θάνατό του :

Πουλάκι πῆγε κ' ἔκατσε στὴ δεξιὰ του πλάτη

καὶ δὲ λαλοῦσε σὰν πουλί, μηδὲ σὰ χελιδόνι,

μόνε λαλοῦσε κ' ἔλεγεν ἀνθρώπινη κουβέντα :

— Πέθνα το, Μίχο, διάβα το αὐτὸ τὸ μονοπάτι,
κι' ἄλλη φορὰ δὲν τὸ περνᾶς, κι' ἄλλη δὲν τὸ διαβαίνεις.

Τὰ μάτια του χαμήλωσε, τὰ δάκρυα τότε πῆραν :

— Πουλάκι μου, ποῦ τό μαθες, ποῦ τ' ἄκουσες πουλί μου ;

— Ἐφῆς ἤμουν στοὺς Οὐρανοὺς μαζὶ μὲ τοὺς ἀγγέλους
κι' ἄκουσα ποῦ σ' ἀνάφερναν μὲ τοὺς ἀποθιμένους.

Καὶ τὸ προμήνυμα δὲν ἀργεῖ ν' ἀληθῆσῃ :

Τὸ λόγο δὲν ἀπόσπασε, τὸ λόγο δὲν ἀπόειπε,
μιά μπαταριά νάκούστηκε μέσ' ἀπὸ τὸ λαγκάδι
στὸ χῶμα νῆπενε νεκρὸς ὁ Μίχος Σαμαρινιώτης.

Ἄλλο πουλί, φανερώνει στὸ Χάρο προδοτικὰ τὸ πέρασμα
τοῦ στρατοκόπου :

Ὁ Χάρος κάπου τό μαθε, κάποιο πουλί τοῦ τό πε
πάει καὶ τότε καρτερεῖ κάτω στὸ σταυροδρόμι.

Στὸν ξενιτεμένο, ποῦ τὸν μάγεψε στὰ ξένα καὶ δὲν τὸν ἀφήνει ἢ μάγισσα νὰ γυρίσῃ στὸν τόπο του, τὰ πουλιά, — κ' ἐπειδὴ εἶναι μακρὺς ὁ δρόμος καὶ δύσκολος πάνω ἀπὸ ἔρημιες καὶ πέλαγα — τὰ μεγαλόφτερα πουλιά, οἱ αἰτοί, ἔρχονται κράχτες ταχυδρόμοι ἀπὸ τὴν πατρίδα του :

Δὲ μὲ χωροῦν τὰ ξένα καὶ τὰ μακρινὰ,

μόν' ἔχω καὶ τσ' ἀγάπης τὰ μηνύματα :

μὲ τὰ πουλιά μοῦ μήνας καὶ μὲ τοὺς αἰτούς

καὶ μὲ τὰ χελιδόνια μοῦ στελνε γραφές :

Ἄν μ' ἀγαπᾶς ἀκόμα καὶ μοῦ θές καλὸ,
παράτησε τὰ ξένα κ' ἔλα νὰ σὲ ἰδῶ.

Οἱ φτερωτοὶ ταχυδρόμοι ὁμῶς γυρίζουν πίσω χωρὶς ἀπόκριση, γιατί ἡ δύναμη τῆς μάγισσας, πού τὸν κρατᾷ σκλάβο της σὰν ἄλλη Κίρκη, ὄχι μόνον:

μαγεύει τὰ καρῖβια καὶ δὲν ξεκινοῦν,
μαγεύει τὰ καρβάνια καὶ πισωγυροῦν,

ἀλλὰ μαγεύει καὶ τὰ γράμματα, πού θέλει νὰ γράψῃ στὴν πατρίδα του ὁ μαγεμένος:

Πιάνω γραφὴ νὰ γράψω καὶ ξεγράφεται.

Καϊμένα πουλιά! ἂν δὲ ἦσασταν ἐσεῖς, ποιὸς θὰ φερενὲ τὰ τρία γράμματα τὰ θλιβερὰ ἀπὸ τὸν πνιγμένον πού χε ξεβράσῃ τὸ κύμα σὲ μιὰ ἀπόμακρη ἀκρογιαλιά;

Εἶχε τὰ φύκια πάπλωμα καὶ τοὺς ἀφροὺς σεντόνι,
τὰ χοχλαδάκια τοῦ γιαλοῦ τὰ εἶχε γιὰ προσκεφάλι.
Μαῦρα πουλιά τὸν τρώγανε κ' ἄσπρα τὸν τριγυρῖζαν,
κ' ἓνα πουλί, καλὸ πουλί, μὲ τὰ φτερά ἄσημνια,
σὰν ἄνθρωπος ἐδάκρυζε καὶ τὸν μοιριολογοῦσε.

Τὰ κοράκια μισοπειθαμένον ἀκόμα τὸν ἔτρωγαν· οἱ γλᾶροι φτερούγιζαν ξαρνιασμένοι ἀπὸ πάνω του. Τὸ ἄλλο πουλί, τὸ ἓνα καὶ ξεχωριστό, τί πουλί ἦτον, πού τὸν συμπονοῦσε, καὶ τί τοῦ λεγε;

— Ποῦ εἶναι, ξένη μ', ἡ μάνα σου καὶ ποῦ εἶναι κ' ἡ καλή σου,
νὰ κλάψουνε τὰ νιάτα σου, νὰ σιάσουν τὸ κορμί σου;

Ὁ πνιγμένος ἀκούοντας τὰ δυὸ ἀγαπημένα ὀνόματα τῆς μάνας του καὶ τῆς καλῆς του, ξαναπαίρνει μιὰ στερνὴ ἀναλαμπὴ ζωῆς καὶ θέλει νὰ δώσῃ κάποια πληρωμὴ στὸ πουλί γιὰ τὰ καλά του λόγια· καὶ τί ἄλλο ἔχει νὰ τοῦ δώσῃ παρὰ κομμάτια ἀπὸ τὸ κορμί του;

Καὶ κείνος ἀποκρίθηκε μὲ τὰ ψημένα χεῖλη:

— Φάε καὶ σύ, καλὸ πουλί, ἀπ' ἀντριωμένου πλάτες,
φάε ἀπὸ πόδια γλήγορα καὶ χέρια προκομμένα,
φάε πουλί, ἀπ' τὴ νιότη μου, φάε κ' ἀπ' τὴν ἀντριά μου,
φάε κ' ἀπ' τὴ γλωσσούλα μου τὴν ἀηδονολαλούσα,
ὅπου τὴν εἶχαν τὰ πουλιά σκοπὸ καὶ κελαϊδοῦσαν.

Τὸ πουλί, πού δὲν ἤρθε μὲ τέτοιο σκοπὸ, τοῦ ἀποκρίνεται πιὸ πονετικά:

— Δὲ θέλω γὰρ ἀπ' τὴ νιότη σου κ' οὔτε κ' ἀπ' τὴν ἀντριά σου,
οὔτε κ' ἀπ' τὴ γλωσσούλα σου τὴν ἀηδονολαλούσα,

ὄπου τὴν εἶχαν τὰ πουλιά σκοπὸ καὶ κελαϊδοῦσαν,
γιατ' εἴμ' ἀπὸ τὸν τόπο σου κι' ἀπὸ τὴ γειτονιά σου.

Πουλὶ ἀπὸ τὸν τόπο του; Πουλὶ ἀπὸ τὴ γειτονιά του;
Κανένα ἀπὸ τὰ χελιδόνια τάχα ποὺ ξεκαλοκαίριαζαν φωλια-
σμένα στὴν αὐλή του, ὅταν ἦταν κι' αὐτὸς ἐκεῖ. Τότε ξέρει
τὸ σπίτι του! Μπορεῖ νὰ βρῆ τὴ μάννα του, τὴν ἀδερφή
του, τὴν καλή του, νὰ τοὺς πᾶη τὸ μῆνυμα τοῦ θανάτου
κάπου γραμμένο. Μὰ ποῦ νὰ τὸ γράψῃ; χαρτὶ δὲν ἔχει —
ἔχει ὅμως τὶς φτεροῦγες τοῦ καλοῦ πουλιοῦ:

— Μ' ἂν εἰσ' ἀπὸ τὸν τόπο μου κι' ἀπὸ τὴ γειτονιά μου,
χαμήλωσ' τὶς φτεροῦγες σου τρία λόγια νὰ σοῦ γράψω·
τό νὰ νὰ πᾶς τῆς μάννας, τ' ἄλλο τῆς ἀδερφῆς μου,
τὸ τρίτο τὸ φαρμακερὸ νὰ πᾶς τῆς ποθητῆς μου.
Νὰ τὸ διαβάξῃ ἡ μάννα μου, νὰ κλαίῃ ἡ ἀδερφή μου,
νὰ τὸ διαβάξῃ ἡ ἀδερφή, νὰ κλαίῃ ἡ ποθητή μου,
νὰ τὸ διαβάξῃ ἡ ποθητή, νὰ κλαίῃ ὁ κόσμος ὅλος.

Κι' ὁ θαμένος, μέσ' στὸν τάφο του, τὰ πουλιά ἔχει νὰ τοῦ
φέρνουν μηνύματα ἀπὸ τὸν ἅπανω κόσμῳ· γι' αὐτὸ παράγ-
γελνε ὁ πληγωμένος ξεψυχώντας:

Σκάψτε πλατιά, σκάψτε βαθιά, ἴσα μὲ δυὸ νομάτι
νὰ στέκω ὀρθὸς νὰ πολεμῶ καὶ δίπλα νὰ γεμίζω,
καὶ στὴ δεξιὰ μου τὴ μεριὰν ἀφήστε παραθύρι,
νὰ μπαινοβγαίνουν τὰ πουλιά νὰ μὲ καλημερᾶνε,
νὰ λέν πὼς ἦρθ' ἡ ἀνοιξὴ κ' ἦρθε τὸ καλοκαίρι.

Ἄλλὰ κ' οἱ ζωντανοί, ποὺ λαχταροῦν νὰ μάθουν τί γίνον-
ται οἱ ἀγαπημένοι τους νεκροί, δὲν ἔχουν ἄλλους ταχυδρο-
μους, παρὰ τὰ πουλιά:

Ἐνα πουλάκι ξέβγαίνει ἀπὸ τὸν Κάτω κόσμῳ·
εἶχε τὰ νύχια κόκκινα καὶ τὰ φτερά του μαῦρα,
τὰ νύχια ἀπὸ τὰ αἵματα καὶ τὰ φτερ' ἀπ' τὸ χῶμα.

Τρέχουν λοιπὸν μόλις τὸ βλέπουν, κι' ἀπὸ τὰ σημάδια του
καταλαβαίνουν ἀπὸ ποῦ ἔρχεται τρέχουν ὅλες οἱ πονεμένες:

Τρέχουν μαννάδες γιὰ νὰ ἴδουν, κ' οἱ ἀδερφῆς νὰ μάθουν,
γυναῖκες τῶν καλῶν ἀντρῶν νὰ πάρουν τὴν ἀλήθεια.

Ἡ μάννα φερνεὶ ζάχαρη κ' ἡ ἀδερφή τὸ μῶσκο,
γυναῖκες τῶν καλῶν ἀντρῶν ἀμάραντο στὰ χέρια:

— Φάε, πουλί, τὴ ζάχαρη καὶ πιε κι' ἀπὸ τὸ μῶσκο,
μυρῖσου τὸν ἀμάραντο, γιὰ νὰ μᾶς μολογήσῃς.

Τὸ πουλάκι, μ' ὄλα τὰ καλοπιάσματα τῶν πονεμένων γυναικῶν, λέει κάτι, πού θὰ σπαράξῃ τὴν καρδιά τους, γιὰ εἶναι τῆς πικρῆς ἀλήθειας ὁ μὴνυτής:

— Καϊμένες, τ' εἶδα, τί νὰ πῶ καὶ τί νὰ μολογήσω;
Εἶδα τὸ Χάρο κ' ἔτρεχε στοὺς κάμπους καβαλάρης;
σέρνει τοὺς νιούς ἀπ' τὰ μαλλιά, τοὺς γέρονς ἀπ' τὰ χέρια,
σέρνει καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ στὴ σέλα ἀρμαθιασμένα.

* *

Μὲ τὸ στόμα τῶν πουλιῶν, τριῶν σταυραϊτῶν, πού μιλοῦν συναμεταξύ τους, διαλαλεῖ κάποτε ὁ τραγουδιστὴς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς τὰ βάσανα καὶ τὰ πάθη:

Τρεῖς σταυραῖτοι καθοῦνταν ψηλά σ' ἓνα λιθάρι.
κ' οἱ τρεῖς λέγαν τὰ ντέρτια τους καὶ τὰ παράπονά τους:
"Ένας ἤπιε πολὺ κρασί καὶ κεφαλοπονοῦσε
τ' ἄλλου τοῦ πέσαν τὰ πουλιά ἀπάνω ἀπ' τὴ φωλιά του
κι' ὁ τρίτος τοὺς παρηγορᾷ, στέκεται καὶ τοὺς λέει:
— Ἐσύ, πού πιες πολὺ κρασί, νὰ πῆς κι' ἄλλο νὰ γιάνης,
κ' ἐσύ, πού πέσαν τὰ πουλιά, ἄλλα πουλιά θὰ κἀνῆς,
ἀλλ' σ' ἐμέ, πού γέρασα καὶ πέσαν τὰ φτερά μου!

Τὸ πιὸ ἀντριωμένο πουλί, ὁ αἰτός, γίνεται ἄξιος κληρονόμος τοῦ ἀντριωμένου πού σκοτώθηκε στὴ μάχη:

"Ένας αἰτός ἐρχόταν ἀπ' τοῦ βουνοῦ τὴ ρίζα
καὶ βάσταγε στὰ νύχια του ἀντριωμένου μπατσό,
καλοῦ ἀντριωμένου δάχτυλο μ' ὄλο τὸ δαχτυλίδι.

Ὁ αἰτός γίνεται καὶ κριτὴς τοῦ ἀνθρώπου, πού ἔχει ἀδικίηση:

Κι' ἄλλος αἰτός ἐκάθονταν σὲ πέτρινο λιθάρι
κ' ἐκράταε στὰ νύχια του ἀνθρώπινο κεφάλι
βολὲς βολὲς τὸ τσίμπαιε καὶ τὸ συχορωτάει:
— Κεφάλι κακοκέφαλο κι' ἀνθρώπινο κεφάλι,
κεφάλι τί κακό κανεὺς καὶ σ' ἔχουσε κομμένο;

Κάνουν ὅμως μερικὰ πουλιά κι' ἄλλα πιὸ ταπεινὰ ἔργα γιὰ χάρη τῆς καλομάννας, πού τὰ παρακαλεῖ νανουρίζοντας τὸ παιδί της:

Χίνα μου, ἄπλωσ' τὰ φτερά, νὰ πλύνω τοῦ παιδιοῦ μου
αἰτέ μου, τὰ φτερούγια σου, ν' ἀπλώσω τοῦ παιδιοῦ μου.

ἢ γιὰ τὴν ὄμορφη κυρά, πού θέλει νὰ πᾶη στὸ πανηγύρι:

Κυρά μου, ὅταν ἐθέλησες γιὰ νὰ λουστῆς ν' ἀλλάξῃς,
ἢ πάτια σου φερνε νερό κ' ἢ φάσσα τὸ σαποῦνι.

Τὰ πουλιά, πού συνηθίσε κανέναν ν' ἀκούη ἀπὸ παιδί

στὸν τόπο του, εἶναι τόσο δεμένα μετὰ τὴ ζωὴ του, ὥστε τὰ θυμᾶται καὶ τὰ ποθεῖ, ὅταν τὰ στερηθῆ. Ἡ βουνίσια νύφη, ποὺ παντρεύτηκε καὶ ζῆ στους κάμπους, λέει παραπονεμένη :

Μάννα, με κακοπάντρεψες καὶ μ' ἔδωσες στους κάμπους.
κ' ἐγὼ τὸ κάμα δὲ βαστώ, νερὸ ζεστό δὲν πίνω·
ἐδῶ τρυγόνια δὲ λαλοῦν κ' οἱ κοῦκκοι δὲν τὸ λένε.

Εἶναι τάχα τόσο εὐτυχισμένη ἡ ζωὴ τῶν πουλιῶν, ὅσο τὴ θαροῦν ἐκεῖνοι, ποὺ τὰ βλέπουν νὰ πετοῦν πρόσχαρα καὶ ἀκοῦν τὰ γλυκοκελαδήματά τους; — Ὁχι, ἀποκρίνεται ὁ τραγουδιστής. Πολλὲς φορὲς τὸ πέταμά τους δὲν εἶναι χαρᾶς περίπατος· πετοῦν μετρωμάρα γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ κάποιο κίνδυνο. Καὶ τὸ κελάδημά τους δὲν εἶναι πάντα ἀγάπης ξεμυστύρεμα, εἶναι καὶ θρήνος καὶ μοιρολόγι :

Ἔνα πουλί ἔκανε φωλιά στῆς λεμονιάς τὸ φύλλο·
φύσησ' ἀνεμοστρόβιλος καὶ πῆρε τὴ φωλιά του.
Τὸ πῆρ' ἢ παραπόνωση κ' ἢ λαύρα τῆς καρδιάς του
καὶ πῆγε κ' ἔκανε φωλιά στὰ χεῖλη στὴν πηγάδα·
πάν τὰ κοράσια γιὰ νερὸ καὶ τοῦ τῆνε χαλοῦνε.
Τὸ πῆρ' ἢ παρωπόνωση κ' ἢ λαύρα τῆς καρδιάς του
καὶ πῆγε κ' ἔκανε φωλιά μέσα στὸν καλαμιῶνα·
κ' ἐκεῖ βοριάς ἐφύσησε, τοῦ πῆρε τὴ φωλιά του.
Πῆγε καὶ μοιρολόγιαε στῆς μυγαλιάς τὰ φύλλα.
Βασιλοπούλα τ' ἀκουσεν ἀπ' ὄριο παραθύρι :

- Νά χα, πουλί, τὰ κάλλη σου καὶ τὸν κελαϊδισμό σου,
τ' ὠριόπλουμό σου τὸ φτερό, τὴν ὄρια σου λαλίτσα!
— Τί τὰ θελες τὰ κάλλη μου καὶ τὸν κελαϊδισμό μου,
τ' ὠριόπλουμό μου τὸ φτερό, τὴν ὄρια μου λαλίτσα,
ποὺ τρεῖς τὸ διαλεχτὸ φαῖ, κ' ἐγὼ λιανοστουρνάρι·
ποὺ πίνεις τὸ καλὸ κρασί, κ' ἐγὼ νερὸ ἀπ' τ' αὐλάκι·
ποὺ σὺ πέφτεις σὲ πάπλωμα, σὲ κεντητὰ σεντόνια,
κ' ἐγὼ τὸ βαριορῖζικο στους κάμπους καὶ στὰ χιόνια·
ποὺ σὺ παντέχεις ἕνα νιὸ νὰ σὲ γλυκοφιλήσῃ
κ' ἐγὼ παντέχω κυνηγὸ γιὰ νὰ με κυνηγήσῃ!

* *

Στὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν ἀγρῶν τὰ πουλιὰ μῆνοῦν τὸν ἐρχομὸ τῆς αὐγῆς :

Ἐύπνα, πουλάκι μ' τὴν αὐγὴ καὶ ἀνέβα στὸ κλαράκι
καὶ τίναξ' τίς φτεροῦγες σου νὰ πέσουν οἱ δροσοῦλες.

Κι' ἂν θέλῃ κανένας ν' ἀκούσῃ κάποιο ξεχωριστὸ πρωῒνο

λάλημα, πάει ψηλότερα νὰ βρῆ τὰ μεγάλα πουλιά τῆς κορφῆς:

Αὐγίτσα θεὸ νὰ σηκωθῶ ὄχ τοῦ βουνοῦ τῆ ρίζα,
νὰ σώσω νὰ ξημερωθῶ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ἀπάνω,
ν' ἀκούσω γερακιοῦ φωνὴ καὶ σταυραῖτοῦ σουριστρα.

Τίποτε δὲ ζωγραφίζει ὠραιότερα τὸ πρῶινὸν ξύπνημα
χωριοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν μερικῶν τραγουδιῶν:

Ἐρῶδις ἢ ἀνατολὴ καὶ ξημερῶν ἢ δύσις·
γλυκοχαράζουν τὰ βουνά κι' ὁ αὐγερινὸς τραβιέται·
πᾶν τὰ πουλάκια στὴ βοσκή κι' οἱ λυγερὲς στὴ βρύση.

Καὶ μὲ τὸ ψήλωμα τοῦ ἥλιου, τὸν πόθο τοῦ δροσίσμα-
τος μέσ' στὴν καλοκαιριάτικη λαύρα τὰ πουλιά τὸν φανε-
ρῶνουν πάλι:

Καὶ στίς βρύσες κατεβαίνουν
ταῖρι ταῖρι τὰ τρυγόνια.

* *

Τὰ πουλιά ξεχωρίζονται σὲ δυό: πουλιά τοῦ τόπου, ποὺ
μένουν χειμῶνα καλοκαίρι, καὶ πουλιά ταξιδιάρικα.

Κάποιο ξεσυνέρισμα τῶν πουλιῶν τοῦ τόπου μὲ τὰ περα-
στικά πουλιά φανερώνει τὸ παράπονο ἑνὸς διαβατάρικου
πουλιοῦ, ἴσως τοῦ τρυγονιοῦ:

Μὴ μὲ μαλώνης, μπρὲ πουλί, καὶ μὴ μὲ παρακαίρνης,
κι' ἐγὼ πολὺ δὲν κάθομαι στὸν ἐδικό σου τόπο·
τὸ μάη καὶ τὸ θεριστὴ κι' ὄλο τὸν ἀλωνάρη,
ἀκόμα καὶ τὸν αὐγουστο, τὸν τρυγητὴ μισεῖω.

Πῶς τὰ προσμένει ὁ λαὸς τὰ ταξιδιάρικα αὐτὰ πουλιά,
ποὺ φέρνουν τὴν καλοκαιριά, καὶ πῶς τραγουδεῖ πρῶτα
ἀπ' ὅλα τὸν ἐρχομὸ τοῦ χελιδονιοῦ:

Χελιδόνι ἐρχεται
ἀπ' τὴν ἀσπρη θάλασσα·
θάλασσαν ἀπέρασε,
τὴ φωλιά θεμέλιωσε,
κάθισε καὶ λάλησε:

— Μάρτη, μάρτη χιονερέ,
καὶ Φλεβάρη λασπερέ,
ἦστ' Ἀπρίλης ὁ καλός.
Θάλασσ' ἄνε πέρασα,
τὴ στεριά δὲν ξέχασα....

Μὲ χελιδόνι παρομοιάζει τὴ μαυροφόρα λυγερή:
Φορεῖς τὰ μαῦρα, λυγερή, κι' ὁμοιάξεις χελιδόνι.

Συχνά τῆς χαρίζει καὶ τοῦ χελιδονιοῦ τὰ μάτια :

Καὶ πῆρες τὸ ματόφρυδο ἀπὸ τὸ χελιδόνι,
κι' ἄλλοτε ποθεῖ κάτι τολμηρότερο : νὰ γίνῃ χελιδόνι γιὰ
νὰ χτίσῃ τὴ φωλιά του, ὄχι ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς ἀγαπημέ-
νης, ἀλλὰ κάπου βαθύτερα :

Νὰ χτίσω τὴ φωλίτσα μου μέσ' τὰ προσκέφαλά σου.

Ἐποδιωγμένος ἀπὸ τὸ πατρικὸ σπίτι ὁ ξενιτευτῆς λέει :

Νὰ πῶ μέσ' στὴν ἐρημίά, πού πᾶν τὰ χελιδόνια,
τὰ χελιδόνια νὰ γυρνᾶν κ' ἐγὼ νὰ πάω ἀκόμα.

Ὁ πεθαμένος, πού τὸν προσκαλοῦν τὰ μοιρολόγια στὸ
σπίτι του, ἀποκρίνεται πὼς δὲν μπορεῖ νὰ γυρίσῃ πίσω
ἀπὸ κεῖ πού πῆγε :

Μόν' τὴ Λαμπρίτσα θὲ νὰ ρθῶ μὲ τὰ χελιδονάκια,
νὰ φτιάσω τὴ φωλίτσα μου στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μας,
νὰ ἰδῶ ποῖος θὰ μὲ θλίβεται καὶ ποῖος θὰ μὲ λυπάται.

Γιὰ τὴν ξεχωριστὴ τέχνη, πού ἔχουν στὸ χτίσιμο τῆς
φωλιάς τὰ χελιδόνια, τὰ καλοῦν καὶ σὲ μεγαλύτερα χτισίματα :

Κάτω στὸν κάμπο τὸν πλατύ, τὸν ὁμορφο τὸν τόπο,
μαζεύτηκαν οἱ ὁμορφες νὰ χτίσουν μοναστήρι·
τὰ περιστέρια κουβαλοῦν, τὰ χελιδόνια χτίζουν.

Οὔτε καὶ τὸ κελάδημα τοῦ χελιδονιοῦ, πού ἀλήθεια μοιά-
ζει σὰν πρόσχαρη παιδιάτικη λαλιά, ἔχει μείνῃ ἀπαρατήρητο :

Τί στέκεστ', ὄρφανὰ παιδιά, σὰν ξένα σὰ διαβάτες,
καὶ δὲ λαλεῖ τ' ἀχείλι σας σὰν ἄγριο χελιδόνι.

* *

Ἄμα βουβαθῆ τὸ ἀηδόνι, ὕστερ' ἀπὸ τὸν Ἀπριλομᾶη,
χάνεται. Εἶναι τόσο ταπεινὴ καὶ φτωχικὴ ἢ φτερωτῆ φορε-
σιά του, πού δὲν ξεχωρίζει ἀπὸ τὰ πιὸ ἄχαρα πουλιά.

Ἄν ἀκούεται ὅμως μόνον γιὰ ἓνα δυὸ μῆνες ἢ φωνὴ του,
εἶναι τέτοια, πού τὴ θυμάται ὁ λαὸς καὶ τοὺς ἄλλους μῆνες
τοῦ χρόνου καὶ μ' αὐτὴ παραβάλλει κάθε γλυκιὰ φωνὴ που-
λιοῦ ἢ ἀνθρώπου. Ὅταν λέῃ ἀ η δ ο ν ο λ ἄ λ η μ α, φαντά-
ζεται κάτι ἄφραστο κι' ἀσύγκριτο. Καὶ τῆς πέρδικας ἀκόμα
τὸ μεγαλύτερο ἐγκωμιαστικὸ εἶναι : ἀ η δ ο ν ο λ α λ ο ῦ σ α,
ἐνῶ ἢ φωνὴ τῆς, σὰ μονότονο ρυθμικὸ χτύπημα δυὸ λιθα-

ριῶν, καθε ἄλλο θυμίζει παρὰ τοῦ ἀηδονιοῦ τὸ μελωδικὸ κελάδημα.

Νομίζει κανείς, πὼς γιὰ τὸ ξεχωριστὸ αὐτὸ χάρισμα τῆς φωνῆς ὁ παλιὸς τραγουδιστῆς τ' ἀηδόνια ἔβαλε νὰ θρηνησοῦν μιὰ ἐθνικὴ συμφορὰ, τὸ κροῦσος, τὸ κούρσεμα δηλαδὴ, τῆς Ἀντριανόπολης ἀπὸ τὸν Ἄμουράτ στὰ 1361 :

Τ' ἀηδόνια τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὰ πουλιὰ τῆς Δύσης κλαίγουν ἀργά, κλαίγουν ταχιά, κλαίγουν τὸ μεσημέρι κλαίγουν τὴν Ἀντριανόπολη τὴν πολυκρουσεμένη, ὅπου τὴνε κρουσέψανε τὶς τρεῖς γιορτές τοῦ χρόνου τῶν Χριστουγέννων γιὰ κερὶ καὶ τῶν Βαγιῶν γιὰ βάγια καὶ τῆς Λαμπρῆς τὴν Κυριακὴ γιὰ τὸ Χριστὸς Ἄνέστη.

Τ' ἀηδόνια τοῦ 1821 πάλι, πιὸ καλότυχα, κρυφολαλοῦν τὴν Ἐπανάσταση ἀπὸ τὴν Ἅγια Λαύρα :

Κρυφὰ τὸ λένε τὰ πουλιὰ, κρυφὰ τὸ λέν τ' ἀηδόνια κρυφὰ τὸ λέει ὁ γούμενος ἀπὸ τὴν Ἅγια Λαύρα, :
— Παιδιά, γιὰ μεταλάβετε, γιὰ ξεμολογηθῆτε·
δὲν εἶν' ὁ περσινὸς καιρὸς κι' ὁ φετινὸς χειμῶνας.
Μᾶς ἦρθε ἡ ἀνοιξὴ πικρὴ, τὸ καλοκαίρι μαῦρο,
γιατὶ σηκώθη ὁ πόλεμος καὶ πολεμᾶν τοὺς Τούρκους·
νὰ διώξουμ' ὅλη τὴν Τουρκιὰ ἢ νὰ χαθοῦμε οὔλοι.

Θὰ πρόσμενε κανένας πὼς ἀπὸ τὰ καθαυτὸ ἑλληνικὰ πουλιὰ τὸ μαυροντυμένον καλογεράκι μὲ τὴν κοκκαλένια φλογέρα, ὁ κιτρινομύτης κότσυφας, τὸ πιὸ σκανταλιάρικο πουλι τοῦ δάσους καὶ τῆς ρηματιᾶς, ἀλλὰ καὶ τὸ μουσικώτερο, θὰ εἶχε τὴν πρώτη θέσιν στὰ δημοτικὰ τραγούδια μας. Καὶ τὴ θέσιν αὕτῃ θὰ τὴν εἶχε ἀκόμα δικαιωματικώτερα, ἀφοῦ μὲ τὸ μιμητικὸ του χάρισμα μπορεῖ καὶ νὰ τὰ τραγουδήσῃ. Τάχα νὰ τὸν ἔχη ἀποσιωπήσῃ τὸν κότσυφα ἢ συντροφιά τῶν λαϊκῶν τραγουδιστῶν σὰν ἕναν ἐπικίνδυνον ἀντίζηλο ;

* *

Ἀντίθετα πρὸς τὸν κότσυφα, ἀπὸ τὰ πουλιὰ τὰ καθαυτὸ ἑλληνικὰ τὸ πιὸ ἀγαπημένον, τὸ πιὸ χαϊδεμένον καὶ τὸ πιὸ τραγουδημένον εἶναι ἡ πέρδικα. Κι' ὄχι ἡ πέρδικα τῶν κάμπων ἢ χαμαῖδοπέρδικα — ἀλλὰ ἡ βουνίσια πέρδικα, ἡ πετροπέρδικα :

Πού χει πλουμίδα στο λαιμό, πλουμίδα στο κεφάλι,
κι' ανάμεσα στα μάτια της έχει τὸ τηρογιάλι,
ὅπου τηράει τὰ κάλλη της, τηράει τὴ λεβεντιά της.

Ἄφοῦ βλέπει λοιπὸν στὸν καθρέφτη τὴν ὁμορφιά της,
φυσικά τὴν ξέρει κ' ἢ ἴδια καί καμαρώνεται καὶ τὸ λέει
ξέθαυρα στὸν αὐτὸ ἀντικρύζοντας τὴν παλικαριά του:

Κάλλια νὰ φᾶς τὰ νύχια σου, τὰ νυχοποδαρά σου,
παρὰ νὰ φᾶς τὴν πέρδικα τὴν ἀηδονολαλούσα,
ποῦ στὴν ἀνατολὴ λαλεῖ κι' ἀκούεται στὴ δύση.

Καὶ σὲ κάποιον, ποῦ κάθε ἄλλο παρὰ αὐτὸς εἶναι, καὶ
τολμᾷ νὰ ρίξῃ ἀπάνω της τὴ ματιά του μὲ γλυκειὰν ἐλπίδα,
τοῦ τὸ κόφτει ξάστερα:

Δὲν εἶσαι ἄξιος νὰ φιλῆς πέρδικα πλουμισμένη
ἀμ' εἶσαι ἄξιος νὰ φιλῆς κουρούνα μαυρισμένη!

Τὴ γυναίκα ὁμορφιά τὴν προικίζει ὁ λαὸς μὲ τὰ μάτια,
μὲ τὰ στήθη, μὲ τὸ περπάτημα τῆς πέρδικας: περδικο-
μάτα, περδικοστήθα, περδικοπερπατούσα.
Τὴ φέρνει ὅμως καὶ γιὰ παράδειγμα μητέρας τὴν πέρδικα:

Τῆρα, μὴ μοιάσης τοῦ λαγοῦ, ὅπου γεννίει κι' ἀρνιέται
μοιάσε τῆς πετροπέρδικας, τῆς ἀηδονολαλούσας,
ποῦ κάνει δεκοχτὸ πουλιά, κανένα δὲν ἀρνιέται,
κι' ἂν πέσῃ αὐτὸς καὶ πάρῃ ἓνα, ἐν' ἀπὸ τὰ πουλιά της,
κάνει καιροὺς νὰ πιῇ νερό, καιροὺς νὰ κελαϊδήσῃ,
κι' ὅπου βρῆ ξάστερο νερό, θολώνει καὶ τὸ πίνει
κι' ὅπου βρῆ μαύρη καψαλιά, θὰ κάτῃ νὰ βοσκήσῃ,
κι' ὅπου βρῆ μαῦρο κούτσουρο, θὰ κάτῃ νὰ λαλήσῃ.

Τὴ μητρικὴ στοργὴ τῆς πέρδικας δείχνει καὶ τὸ τραγούδι
τῆς Βουργάρας, ποῦ πάει νὰ θανατώσῃ παιδί γεννημένο
ἀπὸ παράνομο γάμο:

Μιά πέρδικα τὴ σταύρωσεν εἰς ἓνα σταυροδρόμι:
— Ποῦ πᾶς, Βουργάρα, τὸ παιδί, ποῦ πᾶς γιὰ νὰ τὸ θάψῃς;
'Εγὼ χω δώδεκα πουλιά, κανένα δὲ σκοτώνω,
κ' ἐοῦ ἔχεις ἓνα μοναχὸ καὶ δὲ θὰ τὸ φυλάξῃς;

Γιὰ ὅλες της αὐτὲς τὶς χάρες, κορμιοῦ καὶ ψυχῆς, ἡ πέρ-
δικα εἶναι ἡ ἀληθινὴ βασιλοπούλα τῶν ἐλληνικῶν πουλιῶν
— ἡ φτερωτὴ Πεντάμορφη τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν μας.